

Jana Domoniová

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

Odsek za slovački jezik i književnost

jana.domoni@gmail.com

УДК 821.162.4.09-1

<https://doi.org/10.18485/slavistika.2021.25.2.20>

Оригиналан научни рад

примљено 29.6.2021.

прихваћено за штампу 6.10.2021.

K FUNKCII MOTÍVOV STROMU A VODY V ZBIERKE *POHROMNICE* LÝDIE VADKERTI-GAVORNÍKOVEJ

V debutovej zbierke *Pohromnice* (1966) Lýdie Vadkerti-Gavorníkovej je prítomný citlivý lyrický subjekt, ktorý je hlboko spriaznený s prírodou alebo naopak, príroda je vrastená do jeho bytia. V tomto príspevku sa budeme snažiť analyzovať význam a funkciu motívov stromu a vody v uvedenej zbierke. Tieto motívy patria medzi ústredné v zbierke a objavujú sa takmer v každej básni. Pomocou analýzy básní sme zistili, že funkcia stromu je najčastejšie spomienka na otca, jeho stelesnenie, či duch, potom motív stromu je často spätý s niečím snovým alebo magickým, okrem toho môže predstavovať minulosť. Na druhej strane motív vody je spojený s matkou, ale voda nepredstavuje stelesnenie matky, ale skôr je jej sprievodkyňou. Voda často predstavuje realitu, krutosť života a možno ju prepojiť aj so znázornením súčasnosti. Prostredníctvom týchto dvoch motívov je nepriamo podaná perspektíva a vzťah lyrického subjektu k rodičom a týmto spôsobom zároveň znázorňuje rodinné konflikty. Rodinná tematika je príznačná pre autorov Trnavskej skupiny, ku ktorým je často zaraďovaná aj Vadkerti-Gavorníková.

Kľúčové slová: Poézia, Trnavská skupina, motív stromu, motív vody, Lýdia Vadkerti-Gavorníková.

The collection of poems *Pohromnice* (1966) was written by Lýdia Vadkerti-Gavorníková. The subject in this collection of poems is intertwined with nature. In this paper we analyze the meaning and function of the tree and water in collection of poems titled *Pohromnice*. These motifs are central and they appear in almost every poem. Through the analysis of poems, we found that the function of the tree most often represents a memory of the father, his embodiment, or spirit, also the motif of a tree is often associated with something dreamy or magical, and it can also represent the past. On the other hand, the motif of water is associated with the mother, but water does not represent the embodiment of the mother, but rather it is her guide. Water often represents reality, the cruelty of life and can be linked to the depiction of the present. Through these two motifs the relationship of the lyrical subject with her parents and their family conflicts is indirectly represented. The theme of family is often explored by the writers of the Trnava Group to whom Vadkerti-Gavorníková is often included.

Keywords: poetry, Trnava Group, tree motif, water motif, Lýdia Vadkerti-Gavorníková.

V roku 1966 Lýdia Vadkerti-Gavorníková debutovala zbierkou básní *Pohromnice*. Autorka bola v dotyku s poéziou Trnavskej skupiny, i keď sa nezúčastnila zostavovania programu tejto skupiny, poetologicky mala k nim blízko a často bola aj zaraďovaná ku konkretistom. Asociatívnosť je jednou z významných črt jej poetiky, ktorá je zároveň bohatá na metafory (Čúzy a kol. 2006: 43). Do pôvodnej Trnavskej skupiny zaraďujeme Jána Ondruša, Jána Stacha, Jozefa Mihalkoviča a Ľubomíra Feldeka, títo štyria básnici v roku 1958 vytvorili skupinové číslo časopisu *Mladá tvorba*. Podľa Andrey Bokníkovej pojem konkretisti, bol vymyslený literárnou kritikou a zahŕňa ešte nasledovné mená: Jána Šimonoviča a Lýdiu Vadkertiovú. Konkretisti vytvorili

osobitú poetiku, ktorou prenikli do hĺbky človeka s komplikovanou psychikou a neidylickými ľudskými vzťahmi. Snažili sa vnímať skutočnosť všetkými zmyslami. L. Vadkertiová sa svojím debutom primkla ku konkretistom. Jej poézia sa zaoberala problematikou domova, do ktorej vniesla ženský svet. Medzi hlavné charakteristiky jej poézie možno zaradiť napojenie na tradíciu, spolu s tónom spovede. (Bokníková 2010: 32–34). Autorský subjekt je predovšetkým objektívom, zameraným na pozorovanie okolia a zobrazenie iných ľudí prostredníctvom ich rečového gesta (Bokníková 2004: 89). V našom príspevku budeme sledovať motívy stromu, ale zároveň aj dreva či lesa, lebo sa navzájom prelínajú a ich funkcie. Podobne je to aj s motívom vody, ktorý sa tiež vyskytuje aj v obmenenej podobe ako rieka či potok.

Už v prvej básni zo zbierky *Pohromnice* sa stretávame s motívmi stromu a vody. V básni *Stolárov dom* lyrická subjektka spomína na otca ako umelca, ktorý dokáže svojou zručnosťou vdýchnuť nový život drevu. Dôležité je podotknúť, že obraz otca je v celej zbierke predstavený cez spomienky alebo cez prizmu detského pohľadu. Drevo pripomína lyrickej subjektke nielen otca, ale aj detstvo. Akoby sa drevo, ktorého sa otec dotkol stávalo vznešeným a to nielen jeho výsledné dielo, ale aj všetky odpadové kúsky ako sú napr. piliny, či hoblinové špirály, ktoré sa potom vinú k hviezdám, čiže on dokáže vzkriesiť, oživiť strom. Prostredníctvom pohybu nahor otec je stranscendentnený (Bokníková 2004: 89). Verš „*Lístie v hrdle tajil kašľom pred matkou.*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 7) naznačuje nielen otcov zlý zdravotný stav, ale aj vzťah otca a matky, v ktorom otec pred ňou skrýva závažný problém. Aj otcova smrť je zobrazená pomocou dreva „*Rozkvitalo drevo na mórach*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 7), čiže akoby aj po smrti dokázal pôsobiť na drevo, alebo na nejaký spôsob bol spojený s ním. V nasledovnej strofe je obraz rieky, ktorá smúti (spolu s matkou a lyrickou subjektkou) a obraz matky naklonenou nad vodami. Tma a noc v poslednej strofe symbolizujú smútok lyrickej subjektky a v záverečnom verši je podaná paralela medzi otcom a drevom „*Spomíname drevom na otca*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 7). V poslednom verši nachádzame anakolút, ktorý je veľmi častý v tvorbe Vadkerti-Gavorníkovej (Bokníková 2010: 38), pomocou neho autorka vytvorí neočakávanú štruktúru vety a tým spôsobom ozvlášťuje výpoveď. Zároveň prostredníctvom anakolútu autorka posilňuje význam motívu dreva a taktiež aj zintenzívni pocity, ktoré vyvolá u čitateľa.

V básni *Veľké sťahovanie* je opísaný jeden z kľúčových životných momentov pre lyrickú subjektu – sťahovanie do nového domu, k otčimovi. Prvá časť básne odkazuje na uplynulé cestovanie a starý domov; lyrická subjektka spomína na starú bránu, ktorý zanecháva, ulicu a zároveň aj na otca t. j. jeho opustený hrob „*kde kľičil pomaly v žihľave kríž / otcovi na veku truhly. Ach, mama / verne zalieva / všetko, čo kľiči.*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 9). V týchto veršoch cítiť miernu iróniu voči matkinmu spôsobu vyrovnávania sa so stratou manžela alebo s faktom, že dokázala prekonať jeho smrť. V nasledovných veršoch má matka ruky v potoku, čiže opäť je v styku s vodou. Prizma detského pohľadu sa zameriava na matku, sníma ju ako materiálne starostlivú, cez gesto prania (Bokníková 2004: 89). V druhej časti básne motív vody je tiež v spojení s matkou, ona hľadá vodu a následne varí večeru. V tretej časti je voda prítomná len implicitne prostredníctvom obrazu matky, ktorá pred pôrodom drhne, umýva dlážku.

Ešte jedno spomínanie na detstvo možno sledovať v básni *Fľakatý mesiac*. V noci akoby strom ožíval, vtedy dupne tak silno, až vyplaší studňu, dokonca aj vodu v ovo-

cí, ktoré zreje. Zdá sa, že sa lyrická subjektka nachádza pod týmto stromom a počúva zvuk halúzky, dokonca cíti čo sa stáva v plodoch stromu, kým matka v kuchyni umýva riad a vie o niečom. Môžeme predpokladať, že vie o plači lyrickej subjektky pod stromom a vedomá si je jej smútku. K matke, ktorá umýva riad opäť možno priradiť vodu, zobrazenie každodenných pracovných úkonov, ale aj zmysel práce. Vzťah k matke je pohyblivý na ose mŕňanie sa – zblížovanie – ocenenie, kým vzťah k otcovi je vzťahom stabilnej transcendencie (Bokníková 2004: 90).

Napätie v rodinných vzťahoch je zachytené v básni *Korene*. Lyrická subjektka prichádza (už ako dospelá žena) k matke na návštevu. Hovorí o každodenných veciach, potom sa objaví obraz stromu, ktorý chodí pod oknom. Tento obraz na nás pôsobí ako náznak otcovej prítomnosti, akoby jeho duch bol na moment pri nich a počúval ich rozhovor. Nasleduje opäť motív stromu, lyrická subjektka sa pýta matky, či oskoruša rodí. Z nasledujúcich veršov vidno, že sa snažila zaviesť rozhovor iným smerom, lebo očakávala, že sa matka zmieni o otcovom vyrastaní, ktoré bolo spojené s oskorušou. Čakala, že matka vyrozpráva ako dedko „vyťal i nevyťal / chlapca i strom.“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 16), z čoho vidno, že lyrická subjektka pozná rodinné dejiny, žiada sa jej opäť počúvať príbehy o otcovi, ale namiesto toho dostane iba výčitku, že sa odrodila. Osobné seba vymedzenie lyrickej subjektky a problém odfŕhania sa od dedinských koreňov je zreteľný v celej zbierke (Bokníková 2004: 88), nielen v tejto básni. Vyčítame tu aj ďalšie rodinné súvislosti, napr. že je matka vhlbená do seba, do vlastného smútku a pocitu opustenia, lebo jej dcéra nielen že odišla, ale sa aj odrodila. Vonku začne pršať a matke sa ulaví, lebo kým nespadne dážď cíti sa akoby bola po kolená v potoku (odkazuje sa tým na matkin zdravotný stav, má problémy s bolesťami a čoraz ťažšie sa pohybuje). Verš „Vstala a stôl ju podoprel“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 17) naznačuje, že veci, ktoré vyrobil otec (stôl) nielenže pretrvávajú v čase, ale nosia v sebe určitú silu, niečo o čo sa vždy možno oprieť a na druhej strane, prostredníctvom tohto verša je ilustrovaná matkina choroba. Potom matka konštatuje, že rovno prší, toto je ojedinelý príklad, že voda má negatívnu konotáciu: „Takáto voda pozatĺka / úrodu pod korene.“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 17). Motív vody je aj tu spojený s motívom matky akoby u Vadkerti-Gavorníkovej tieto dva motívy stále patrili k sebe. Predchádzajúci verš by sme mohli interpretovať aj nasledovne: voda spôsobuje zánik života, ktorý nestačil preniknúť na povrch a zatláča ho niekde pod vlastné korene. Pri odchode, za lyrickou subjektkou sa nachádza obraz stromu, ktorý môžeme chápať aj ako symbol jej otca, ktorý za súmraku odprevádza svoju dcéru (predpokladáme, že matka už nemá sily ju odprevadiť).

Názov básne *Popolec* sa vzťahuje na posvätný popol, ktorý sa používa pri bohoslužbe (v rámci katolíckej cirkvi) na Popolcovú stredu. Tento popol pre mnohých kresťanov predstavuje pripomienku konečnosti života: „... pretože si prach / a do prachu sa vrátiš“ (Biblia 1999: 13). Báseň je spomínanie lyrickej subjektky na rozhovor s niekým počas ich cesty (predpokladáme, že je to cesta z kostola alebo do kostola), ktorá vedie vedľa rieky. Rozprávali sa o vode „a o tom, ako v predjari / spomína rieka na pol chotára / bývalé more.“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 27). Spomínanie rieky v tomto verši možno interpretovať ako šumenie rieky t. j. ako jej hlas, ktorým hovorí o mori, ale na druhej strane sloveso spomína môže predstavovať rozpomínanie sa človeka na more, pri pohľade na mohutnú rieku. Vedľa rieky je aj strom, ktorý onedlho rozkvitne, predstavuje zrod nového života, akoby odškodnenie za straty,

ktoré sa udiali počas zimy (smrť mladého chlapca). Nadväzovanie na ľudovú tradíciu je viditeľné aj z verša „*Teda nedokončíš / skôr, ako začneš.*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 27), ktorý pripomína porekadlo, múdrosť anonymného autora, ktorá bola následne ústne tradovaná. Spolu hovorili aj o chlapcovi, ktorý zahynul a v zime ho „*lo- vili tri dni na dne lúk.*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 27), čo je zintenzívnené prevkypivým spojením – metaforou – dno lúk, (namiesto očakávaného dna vody alebo rieky). Spolubesedník nakoniec konštatuje, že „*Voda v predjarí / je iba roztopený sneh.*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 28), z čoho možno uvažovať o cyklickosti vody a zároveň aj života, kým na druhej strane častica iba môže naznačovať pokus hovorcú poukázať na bežnosť vody, zmazať z nej rúcho mystickosti, aké lyrická subjektka pravdepodobne cíti pri kontakte s ňou.

Báseň *Leto pod Chmúrou* je rozdelená do troch celkov; prvý celok sa viaže na budúcnosť, druhý na prítomnosť a tretí na minulosť. Lyrická subjektka prichádza v daždi, akoby prichádzala so smútkom. Predstavuje si les, po ktorom sa bude prechádzať, bude tam aj prameň a strmina, na ktorej je prevrátený strom, na jeho koreňoch je slané ovocie. V druhej časti vo verši „*Posledný strom opúšťa okraj lesa.*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 32) máme obraz postupného stmievania sa, stromy v lese sa už nemôžu vidieť, priam sa zdá, že ho opúšťajú. Lyrická subjektka je v prírode a komunikuje s drevom, trávou a kameňom, ktoré charakterizuje ako teplé, príjemné, drevo pre ňu bude vždy predsavovať istotu a teplo domova. Potok prelmuje vodu „*cez skamenené kolená*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 33). Tento obraz možno vnímať ako prenesenie situácie z prírody, ale skamenené kolená vody by mohli naznačovať, že je voda (ako) stará (žena). Lyrická subjektka sa stotožňuje s celým lesom, lebo podobne ako on aj ona sa zloží sama. Na druhej strane dostane sa k náručiu vody, ale aj tento akt blízkosti a prepojenosti je na úver, čiže akoby sa voči vode vždy cítila byť zaviazaná. V tretej časti lyrická subjektka odchádza v slnku, znamená to, že pod Chmúrou našla určitý pokoj, po ktorom túžila, akoby ju les upokojil. Spomína na potok a akoby ju upokojoval fakt, že stále niekde žijú a vznikajú nové pramene.

V básni *O lese* je dominantný motív stromov. Na začiatku básne je predstavené ticho a pokoj, ktoré panujú lesom. Zároveň veršom „*Strom ustupuje stromu*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 37) je vystihnutá podstata spoluzitia v prírode. V ďalšej strofe sa objavujú predmety, ktoré nepatria do lesa, sú predzvest'ou niečoho negatívneho. Nasleduje príchod drevorubačov, ktorí, zdá sa, svojimi krokmi kolíšu celú zem a týmto spôsobom rušia pokoj v lese. Ich činnosťou sa priestor mení a zvalené stromy pripomínajú hromadné popravisko. Ale ľudské konanie sa neobíde bez obetí, niekoho počas rúbania privalí a tým spôsobom príroda ukáže svoju silu voči ľuďom. Posledné verše básne: „*Les ako popísaná strana. / Bodka / Otáznik*“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 38) na jednej strane môžeme interpretovať tak, že priestor čiastočne vyrúbaného lesa pripomína popísanú stranu alebo aj samé písanie a tematizovanie lesa v autorkinej tvorbe, kým na druhej strane by sme mohli tieto verše interpretovať ako „prevtelenie sa“ lesa t. j. stromu do papiera. Otáznik v poslednom verši môže signalizovať problematiku obetovania lesov na ľudské potreby.

V básni *Sen so synom syn zo sna* sa zjavujú dva naratívne postupy, ktoré sa navzájom prelínajú, jeden sa vzťahuje na budúcnosť, oslovuje syna a pôsobí ako predzvesť, kým sa druhý naratívny postup vzťahuje na minulosť a obsahuje spomínanie (na sen). Aj v tejto básni sú výrazné motívy stromu a vody, napr. vo veršoch: „*Zabúšiš vode na*

dvere, otvorí / hmatu, v koreňoch odzrkadlí strom.“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 55) oslovuje sa syn, ktorý akoby komunikoval s vodou, ktorá mu zároveň naznačuje, že v jeho koreňoch, jeho základoch, jeho podstate je strom. Mohlo by sa to interpretovať aj v tom zmysle, že jej syn nesie v sebe niečo po jej otcovi (stolárovi). Pokúša sa vstúpiť do sveta, ale ešte „Nedočiahol / breh, a strom s naklonenou / obetnou miskou oviata bolesť.“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 55–56). Ďalej hovorí synovi, že jeho krok bude v dotyku s vodou, čiže dáva mu znalosť o tom, že bude s ňou stále spriaznený. Nasleduje obraz prvej vlny, ktorá zaplavila brehy, kým krvácal strom a „do podušiek prstov / vyleptal nesúmerný / krúživý tep.“ (Vadkerti-Gavorníková 2015: 57). Strom svojím utrpením formuje odtlačky na prstoch, akoby vytváral niečiu osobitosť. Následne sa syn obzerá za vodou, akoby sa s ňou lúčil. Druhá vlna zhodila obetnú misku do tmy. Posledná, tretia vlna na breh vylodila syna, čiže syn sa dostáva na pevninu – narodil sa, tentoraz dočiahne breh a svoj palec s „letokruhom“ odtlačil na prah domu. Syn sa konečne dostáva k matke, je pri nej a potom nasleduje obraz stromov, ktoré sa cez komíny dostávajú k nebu, čiže strom nie je len prírodný objekt, ale je aj symbolom, ktorý sa vzťahuje na otca (stolára) a určitú sakrálnosť a mystickosť voči jeho bytiu.

Častý výskyt motívov stromu (dreva, lesa) a vody (potoka, rieky) v debute Lýdie Vadkerti-Gavorníkovej odkazuje na ich dôležitosť a autorka im prisudzuje viaceré významy, respektíve funkcie. Strom je často spomienkou na otca (predstavuje minulosť), reprezentuje otcovo stelesnenie, či duch a manifestuje teplo domova a stabilitu, napr. teplé veci ako sú drevo, tráva, kameň v básni *Leto pod Chmúrou* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 32). Strom zastupuje aj umenie - stolárove (otcove) výtvary sú aj umelecké diela, otec lyrickej subjektke odovzdal cit a nehu voči prírode a umeniu. Motív stromu signalizuje aj jednotnosť prírodného a ľudského, najčastejšie prostredníctvom personifikácií: dupol strom v básni *Flakatý mesiac* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 13), strom ustúpi stromu v básni *O lese* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 37), ďalej v básni *Sen so synom syn zo sna* strom krvácal, strom vystielal hniezda vode a slnku (Vadkerti-Gavorníková 2015: 57–58); prípadne les ako obeť ľudského pôsobenia – vyklčovanie lesa v básni *O lese*. Strom symbolizuje späťosť s niečim snovým alebo magickým, napr. v básni *Stolárov dom* sú to hoblinové špirály, ktoré sa vinú ku hviezdám (Vadkerti-Gavorníková 2015: 7), v básni *Sen so synom syn zo sna* syn má palec s „letokruhom“ – v sebe nosí niečo po stolárovi, dedovi (Vadkerti-Gavorníková 2015: 58). Keď ide o motív vody (potoka, rieky) on je najčastejšie spojený s matkou. Voda nepredstavuje stelesnenie matky, ale skôr je jej sprievodkyňou. Niekedy zastupuje realitu alebo krutosť života, ako napr. smutná rieka v básni *Stolárov dom* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 7), alebo keď sa hovorí, že voda pozatĺka úrodu v básni *Korene* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 18), či že je náručie vody na úver (Vadkerti-Gavorníková 2015: 33) v básni *Leto pod Chmúrou*. Motív vody pritom odkazuje aj na súčasnosť, každodenné pracovné úkony a vyzdvihuje zmysel práce, napr. matka umýva riad v básni *Flakatý mesiac* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 13), matka má ruky v potoku, alebo hľadá vodu, aby navarila večeru v básni *Veľké sťahovanie* (Vadkerti-Gavorníková 2015: 9–10). Nakoniec v básni *Sen so synom syn zo sna* voda reprezentuje spriaznenosť človeka s vodou – jej (a synov) krok bude v dotyku s vodou – je to implicitné prepojenie so starou matkou (Vadkerti-Gavorníková 2015: 56).

Citovaná literatúra

- Biblia, Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1999.
- Bokníková, Andrea. „Lýdia Vadkerti-Gavorníková“. [V:] J. Burianová (red.) *Portréty slovenských spisovateľov 1*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, 87–96.
- Bokníková, Andrea. „K osudom a najmä k prínosom Trnavskej skupiny – konkretistov“. *Eslavística Complutense*, 10, 2010: 31–55.
- Čúzy, Ladislav, Darovec, Peter, Hochel, Igor, Kákošová, Zuzana. *Panoráma slovenskej literatúry III*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006.
- Vadkerti-Gavorníková, L. *Pohromnice*. Košice: Európsky dom poézie Košice, 2015.

Jana Domoniová

FUNKCIJA MOTIVA DRVETA I VODE U ZBIRCI PESAMA *POHROMNICE*
LIDIJE VADKERTI-GAVORNJIKOVE

Rezime

Ovaj rad je usmeren na analizu motiva drveta i vode tj. na njihovo značenje i funkciju u zbirci pesama *Pohromnice* Lidije Vadkerti-Gavornjikove. Analizom pesama smo saznali da motiv drveta predstavlja sećanje na oca, njegovo otelotvorenje ili njegov duh. Često je povezan i sa prošlošću i detinjstvom. Drvo simboliše toplinu doma i određeni vid stabilnosti, osim toga predstavlja jedinstvo prirode i čoveka. Ovaj motiv se takođe spaja sa nečim magijskim, kao i sa umetnošću. Sa druge strane, motiv vode je povezan sa majkom, ali u ovom slučaju voda ne predstavlja otelotvorenje majke, već element koji je prati. Voda može predstavljati realnost, ili okrutnost života. Ilustruje sadašnjost, svakodnevne radnje i ističe smisao rada. Pomoću pomenuta dva motiva ilustruju se porodični odnosi, kao i odnos lirskog subjekta prema svojim roditeljima. Porodične teme su karakteristične za autore Trnavske grupe, među koje se ubraja i Lidija Vadkerti-Gavornjikova.

Ključne reči: poezija, Trnavska grupa, motiv drveta, motiv vode, Lidija Vadkerti-Gavornjikova.